

AFYONKARAHİSAR, KAYSERİ VE MALATYA ÇEVRESİNDEN DERLENMİŞ OLAN MÜHÜRLER

NİMET ÖZGÜÇ

Bu yazımızda son zamanlarda Kayseri, Ankara ve Afyonkarahisar müzelerine, getirilen silindir ve damga mühürlerle, Philadelphia University Museum'da 1929 yılındanberi muhafaza edilmekte olan bir mühür baskısı yayınlanmaktadır¹. Mühürler M. Ö. ikinci binin muhtelif safhalarına ait oldukları için, kronolojik bir sıraya göre incelenmektedir.*

¹ Profesör E. Porada (Columbia Üniversitesi), Profesör N. Kramer ve Profesör R. Dyson (Philadelphia, University Museum), Ankara Arkeoloji Müzesi Müdürü Bay Raci Temizer ve Afyonkarahisar Müzesi Müdür Yardımcısı Bay Galip Ulusoy'a, burada yayınladığımız mühürlerin neşrine müsaade ettikleri ve Müzelerinde gereken kolaylıkları gösterdikleri, fotoğraflar lütfettikleri için kalbi teşekkürlerimi sunarım.

* KISALTMALAR — ABBRIVIATIONS

Anatolian Group	Nimet Özgüç, The Anatolian Group of Cylinder seals from Kültepe (Ankara 1965).
Ib Mühürleri	Nimet Özgüç, Kanış Karumu Ib katının Mühürleri ve Mühür baskıları (baskıda) Seals and Seal Impressions from Kanish Karum level Ib (in press, Ankara).
Brett	H. H. von der Osten, Ancient Oriental Seals in the Collection of Mrs. Agnes Baldwin Brett (OIP 37, Chicago 1936).
Corpus I	Edith Porada, Corpus of Ancient Near Eastern Seals in North American Collections I (The Bollingen Series XIV, 1948).
Frankfort, CS	H. Frankfort, Cylinder Seals (London 1939).
JNES	Journal of Near Eastern Studies.
Louvre II	L. J. Delaporte, Catalogue des Cylindres, Cachets et Pierres Gravées de Style Oriental (Musée du Louvre II, Paris 1923).
Moore	Gustavus A. Eisen, Ancient Oriental Cylinder and other Seals with a Description of the Collection of Mrs. William C. Moore (OIP 47, Chicago 1940).
Moortgat Vor. Arch.	Vorderasiatische Archäologie. Studien und Aufsätze. Anton Moortgat zum fünfundsechzigsten Geburtstag gewidmet (Berlin 1964).
Moortgat VR	Anton Moortgat, Vorderasiatische Rollsiegel (Berlin 1940).
OIP	Oriental Institute Publications, University of Chicago.
ZA	Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie (Leipzig-Berlin).

I

Assur ticaret kolonileri devrine ait silindir mühürler

Bu gruba giren mühürler iki silindirle, bir silindir mühür baskısından ibarettir. Üçünün de Kaniş Karumu'nun II. ve Ib katlarında paralelleri bulunması, zaman bakımından, tasniflerini kolaylaştırmaktadır.

1 — Yerli silindir mühür baskısı.

Pişmiş topraktan bir etiket üstündedir (Lev. XLV, 1). En. No. L. 29-318; 29. 6. 263. Philadelphia University Museum'dadır. Etiket in uzunluğu 5.5, genişliği 2.6 cm., silindir mühürün yüksekliği 1.6 cm.dir. Koyu gri, isli etiket hafif dışbükeydir. Silindir mühür dışbükey yüze basılmıştır. Mührün konusu ve üslubu, onun Anadolu'da Assur ticaret kolonileri devrine ait şehirlerden birinden çıktığından şüphe bırakmaz. Bu hususta en kuvvetli aday Kültepe-Kaniş'tir.

Mühür baskısı Koloni devrinin eski safhasına ait Anadolu grubu mühürlerinde raslanan çok figürlü ve çeşitli sahnelerden müteşekkil tasvirlerle bezelidir. Sola doğru ilerliyen bir tanrılar alayı düzeninde sıralanmış olan figürler, esas itibariyle, üç ayrı tapma sahnesi meydana getirmektedir. Bu sahneler, alayın başına tanrıçayı koyduğumuz takdirde şu şekilde düzenlenmiştir :

a) Dağ koyununa oturmuş tanrıça'ya tapma sahnesi.

Tanrıça, beden kısmı yuvarlak yakalı, kısa kollu gömlek şeklinde, eteği uzun bir elbise giymiştir. Başında, kulağını açıkta bırakan, yassı bir başlık vardır. Sağ elinde kadeh tutmaktadır. Önünde, içinden kamışlar çıkan iri bir vazo, yüzü hizasında oturan bir maymun ve bir kuş, arkasında bir maymunla iki hayvan başı; ayaklarının ve dağ koyununun altında, arkaları birbirine dönük, sakallı iki sfenks mevcuttur. Sfenkslerin ikisi de kuyruklarını yukarı kaldırmışlardır. Enselerinden çıkan birer band sırtları hizasında kıvrılmıştır.

Kaniş Karumu'nun II. ve Ib katlarına ait yerli silindir ve damga mühürlerde önemli bir mevkii olan dağ koyunlu, kuşlu tanrıçanın en önemli ek alâmetleri sfenkslerdir. Kültepe yerli mühürlerinde tâli rolde görülen bu yaratıkların yerlerini aslanlar, bizon-adamlar almıştır. Bir misalde tanrıçanın muhitinde bir sfenks mevcut olmakla

beraber², sfenkslerle doğrudan doğruya bağı ancak bu mühürde görülmektedir. Tanrıçanın esas alametleri olan dağ koyunu, kuş, kadeh ve iri vazo³, mührümüzde de mevcut olup, tâli alâmetleri bakımından diğerlerinden ayrılmıştır. Teferruatta görülen bu ayrılıklar tanrıçanın değişik tiplerini tasvir etmiş olmalıdır. Bu değişikliklerin aynı tipin muhtelif şehirlerdeki mümessillerine göre olması muhtemeldir.

b) Boğa üstündeki tanrıya tapma sahnesi.

Bu sahnede yere, arkası üstü yatmış olan bir insanın üst tarafında sola doğru yürüyen boğanın üstünde hayvanın yularını, sol elinde tutan takkeli bir tanrının huzurunda, küçük bir adam tapmaktadır. Tanrının ensesine kadar inen saçları, dışarıya doğru hafifçe kıvrılmıştır. Sağ bacağına açıkta bırakan kuyruklu elbise giymiştir. Yularla sağ bacağı arasında irice bir yıldız mevcuttur.

Uzun bir elbise giymiş olan tapan şahsın yukarı kaldırdığı ellerinde bir şey tutup tutmadığı belli değildir.

c) Boğa üstünde duran tanrıya tapma sahnesi.

Aslanın hücumuna uğramış bir antilopun üst tarafında onlara bakınca daha büyük olarak gösterilmiş bir boğanın üstünde duran tanrı, sağ elinde büyükçe bir kavis yapan çift yuları tutmaktadır. Saçları ve elbisesi birinci tanrınınki gibidir. Küçük bir tapan şahsın yuların üst tarafında durmaktadır. Tapanla tanrının başı arasında, uçları mührün kenarına değen, paralel çizgiler (yağmur damlaları), yularla tanrının bacağı arasında taşhis edemediğimiz bir şekil, boğanın boynu altında oturan bir maymun mevcuttur. Tanrının arkasında, üst tarafında üç dilim bulunan, kule şeklindeki dört köşeli bir nesnenin mahiyetini açıklamak zorsa da, bunu Kaniş Karumu'nda bulunan bir mühür baskısındaki dört köşeli bir nesne ile mukayese etmek mümkündür. Philadelphia University Museum mühründeki Hava tanrısının, yağmuru ve kulesiyle, bu mühürdeki tipi temsil etmiş olduğu kabul edilebilir. Yalnız, Kültepe mühründeki tanrı silâhlidir; ve kulesi daha yüksektir.

Başta hayvanlar ve sfenksle ilgili tanrıça ve onu takip eden iki hava tanrısının küçük tapan şahıslarla meydana getirdiği alayın

² Anadolu Grubu Res. 70.

³ Anadolu Grubu Res. 70 - 74 s. 27 Ing. s. 69.

⁴ Anadolu Grubu Res. 39.

yakın paraleli Kaniş Karumu'nda Adadzululi arşivinde bulunmuş olan Galu-x adlı bir şahsa ait mühür baskısındakidir⁵. Galu-x'in mührü daha iyi bir işçiliğe sahiptir; motif bakımından da daha zengindir. Ayrıca, Hava tanrılarının tipleri de, boğa üzerinde durmaları gibi müşterek vasıflarına rağmen, ayrıdır. Bir aslan avı sahnesinde⁶ birbirini takip eden iki Hava tanrısı, tip olarak, Philadelphia müzesi mühründeki gruba daha yakındır.

Tanrılar alayının arkasında tavşana benzeyen bir hayvanı tutan küçük bir figürün ve arkasındakilerin fonksiyonları belli değildir.

Baskının silik olması, üslûbunun belirli vasıflarını tespit etmimize engeldir. Fakat, genel olarak tanrıların kıyafetleri, sahnelerin tanzim tarzı ve hemen hemen her noktanın doldurulmaya çalışılması ve bilhassa, tanrı tipleri bakımından bu mührün Kaniş Karumu'nun II. katında bulunan zengin tasvirli Anadolu grobuna ait olduğundan şüphe bırakmamaktadır.

2 — Eski Suriye silinderi mührü.

Afyonkarahisar Müzesi En. No. 301. y. 2.1, çap 1.2 cm. Hematit (Lev. LXV, 2). Afyonkarahisar ilinin Şuhut ilçesinde satın alınmıştır. Bulunduğu yer hakkında hiç bir bilgi elde edilememiştir.

İyi korunmuş olan mührün konusu, yarı giyili tanrıça ile, mızraklı tanrının huzurunda ibadettir. Tanrıça yüksekçe bir kemerin içinde ayakta durmaktadır. Çok kısa bir elbise giymiştir. Başı sağa dönük olup, sağ elini yukarı kaldırmış, sol elini, kalçasına dayamıştır. Hafifçe kabarık saçları kulak hizasına kadar inmiştir. Uzunca boynunda teferruatı belli olmıyan, iki sıra gerdanlık vardır. Tanrıçanın solunda, kemerin dışında sağ elinde uzun bir mızrak tutan uzun elbiseli, başında yüksekçe bir takke bulunan bir figür, ikinci tapılandır. Ucu yere değen mızrağının üst tarafına, sağ ve soluna iki büyük insan eli yerleştirilmiştir. Tapan Suriyeli kadının himayesinde olarak, kemerin önünde durmaktadır. Bir takke ve uzun elbise giymiştir. Sağ elini yukarı kaldırmış, solunu da mail bir şekilde, hafifçe, öne doğru uzatmıştır. Dizleri ile kemeri arasında boynuzlu bir hayvan başı vardır. Suriyeli kadın, tapanın jestindedir. Saçları omuzlarına kadar inmekte, pliseli bir eteklik giymektedir. Alnı hizasında, ufkî olarak yatırılmış bir

⁵ Anadolu Grubu Res. 70.

⁶ Anadolu Grubu Res. 28.

nilüfer çiçeği, arkasında başı hizasında bir vazo, gövdesi hizasında da bir iksir kabı mevcuttur.

Kemer içinde giyili veya çıplak tanrıça tasviri, Eski Suriye üslûbundaki mühürlerde raslanan bir motiftir. El ve antilop başı ile ilgili olduğu görülen bir silindirde ⁷, bu alâmetler kemerin içinde ve tanrıçanın biri sağında diğeri solundadır. Bu, saç tuvaleti ve duruşu farklı olmakla beraber, tip olarak mührümüzdeki tanrıçanın en yakın paralelidir. Diğer bir Eski Suriye mühründeki ⁸ tanrıça, kıyafeti ve tasvir tarzı bakımından misalimizin yakın benzeridir. Ayrıca, aynı mühürde oturan tanrıçanın yüzü hizasındaki lotus çiçeği, şekil itibarıyla, şuhut mühüründe görülenin aynıdır.

Şuhut mührünün ilgi çekici bir hususiyeti, tasvirler arasında yalnız Suriyeli kadının ellerinin büyük oluşudur. Bu tarza yani, bir sahnede bir figürün büyük ellere sahip olmasına, Eski Babilli unsurları ihtiva eden bir Eski Suriye mühründe raslanmaktadır ⁹. Burada, değişik kıyafette olmakla beraber, Suriyeli kadının elleri diğer figürle-rinkilerle kıyaslanamayacak kadar iridir. Kaniş Karumu'nun Ib katında bulunmuş olan Eski Suriye üslûbundaki bir mühür baskısında, tapan şahsın ellerinin aynı hususiyetleri göstermesi, mührümüzü tarihlemek için faydalı bir paraleldir ¹⁰ (Lev. XLV, 3).

Boşlukta duran vazunun en yakın benzeri, yine Eski Suriye üslûbundaki bir mühürde tasvir edilen tanrıçanın elindedir ¹¹.

Mührün bütünü, bilhassa, mızraklı figürün tam paralelini bulmak zorsa da, münferit figürlerin benzerlerinin, yalnız, Eski Suriye üslûbundaki mühürlerde var olduğunu yukarıda yapmağa çalıştığımız karşılaştırmalarda görmüş bulunuyoruz. Ib katının Eski Suriye üslûbundaki mühürleri, mührümüzle mukayese edilen silindirlerin M. Ö. 18. yüzyıla ait olduklarını tespit etmemize yaramıştır. Buna göre bu mührü de Ib katı ile çağdaş olan Eski Suriye mühürleri grubuna ithal ediyoruz.

3 — Eski Assur silindir mührü.

Kayseri Müzesi. En. No. 5469; uz. 2.5 cm. çap 1.3 cm. (Lev. XLVI, 1).

⁷ Moortgat VR Res. 537.

⁸ Corpus I Res. 938,

⁹ Moortgat VR Res. 521.

¹⁰ Ib mühürleri Lev. XIV, C

¹¹ Corpus I Res. 913.

Serpantinden yapılmış olan mühür Kayseri civarında bir yerde bulunmuştur. 1966 yılında Kayseri Müzesine girmiştir. İyi muhafaza edilmiş olan mührün tasvirleri iki sraya göre tanzim edilmiştir :

Alt sıra, aralarında insan başı bulunan arka arkaya oturmuş iki aslanla, başını sola çevirmiş, oturan bir antiloptan ibarettir. Üst sırada iki tapma sahnesi mevcuttur.

a) Tahtta oturan tanrıya tapma sahnesi.

İç - içe düzensiz iki kareden ibaret bir tahtta oturan sakallı tanrı veya kiral yüksek olmıyan bir kavuk giymiştir. Kavuğun geniş kenarı paralel çizgilerle taranmıştır. Elbisesi uzundur. Elinde ayaklı bir kadeh tutmaktadır. Önünde, başı hizasında bir yıldız ve dizlerinden eteğine kadar uzayan mesafeye paralel olarak duran bir balık mevcuttur. Tapan şahıs, önünde vazo ile iksir kabı bulunan, tanrıça Lama'nın himayesindedir. Lama, boynuzlu tacı ve kat kat pliseli elbisesiyle Eski Babilli bir kıyafettedir. Tapan şahsın mantosu, etek kısmında, hafifçe, kavislidir. Mantosunun kenarı, saçakları ifade etmek üzere, mantoya dikey olarak yapılmış paralel çizgilerle taranmıştır. Mantonun kendisi de dikey olarak ikiye bölünmüş ve bu sahalarda bir birine paralel, mail hatlarla taranmıştır. Biri aşağıya, diğeri yukarıya doğru mail vaziyette duran iki band, mantonun bir kenarını diğerine bağlamaktadır. Başında, kanarları dik paralel çizgilerle bezeli yüksek olmıyan, bir kavuk vardır. Oturan figürün elbisesinin ve başlığının tapanınkinin aynı olması, onun tanrıdan ziyade bir kiralı temsil etmiş olmasını mümkün kılar.

b) Ayakta duran tanrıya tapma sahnesi.

Boynuzlu taç ve bacağına birini açıkta bırakan dikey pliseli bir elbise giymiş olan tanrı, sağ elinde alt kısmı püskül veya burmalı, tepesi hilâl şeklinde bir âsa, sol omuzunda bir balta tutmaktadır. Arkasında Lama'nın başı ile kendisinininki arasında bir hilâl ve vücutları arasında bir balık mevcuttur. Aynı kıyafet ve âlâmetlere sahip olan tanrı Eski Assur üslûbunun geç safhasına ait silindir mühürlerde görülmektedir¹². Tanrının huzurundaki şahıs, kıyafeti bakımından, tapan birinci şahsın aynıdır. Tanrının dik, paralel çizgilerle gösterilen sakalı, oturan figüre bakınca daha uzundur. Tapanların boyunları üç dik paralel çizgi ile bölünmüştür. Bunların sakalı ifade etmiş olması mümkündür.

¹² Corpus I Res. 876 - 877.

Hayvanlardan aslanların gövdeleri daha yuvarlakça yapılmış, balık kılçığı şeklinde taranmıştır. Antilopunki ise içi mail paralel çizgilerle doldurulmuş olan uzun bir dikdörtgen biçimindedir. Boyunları aynı tarzda işlenmiştir. Aslanların üst köpek dişleri iri olarak yapılmış, antilopun boynuzları ise iki kısa dik kabartı halinde gösterilmiştir.

Kaniş Karumu'nun Ib katında bulunan zarf üstündeki bir silindir mühür baskısı (Lev. XLVI, 2)¹³ kompozisyonu ve bilhassa, hayvanlarının işleniş tarzı bakımından aynı kata ait bir silindir mühürde (Lev. XLVI, 1)¹⁴ görülenlerle beraber, mührümüzün en yakın paralelidir. Tapan şahısların başlıkları ile, tanrı taşlarındaki boynuzların şekli de bir birine çok yakındır. Ayrıca, koruyucu ulûhiyet olarak bir tanrının yerine Lama'nın seçilmiş olması müşterek taraflardır¹⁵. Aslan ve antilopun geometrik hatlarla belirtilen uzuvları, bu üslûbun mümeyyiz vasfıdır. Bu gruba giren mühürleri Eski Assur üslûbu adı altında toplamamızın sebebi, Kaniş Karumu'nun II. katında bol örneklerle tanıdığımız Eski Assur mühürlerinin belli karakterlerini, yani, köşeli hatları devam ettirmesi ve bilhassa, aynı tarzda işlenmiş mühürlere Assur şehrinde raslanmış olmasıdır¹⁶. Bağdat'da satın alınmış olan bir mühür de bu üslûbun tipik misallerinden biridir¹⁷. Aynı üslûbtaki hematit bir silindir mühür de Boğazköy'de aşağı Şehirde 4. katta bulunmuştur¹⁸. Louvre Müzesinde¹⁹ ve P. Morgan koleksiyonunda, E. Porada'nın "Taşra Babil üslûbunda" incelediği mühürler arasında da²⁰ karakteristik misaller mevcuttur. Misallerin sayısını diğer koleksiyonlarda da arttırmak mümkündür.

II

4— Eski Suriye'nin geç safhasına ait silindir mühür

Afyonkarahisar Müzesi En. No. 6356. Uz. 3.2 çap 1.3 cm.
(Lev. XLVII, 2).

¹³ Ib Mühürleri Lev. XXI, A En. No Kt. n/t 32.

¹⁴ Ib Mühürleri Lev. XXXII, I

¹⁵ Eski Assur üslûbunun Karum'un II. katına ait mühürlerinde koruyucu daima tanrıdır.

¹⁶ Moortgat VR s. 130 Res. 505.

¹⁷ Moortgat VR s. 130 Res. 509.

¹⁸ Moortgat Vor. Arch. s. 33 Lev. 8,3 (Thomas Beran, Fremde Rollsigel in Bogazköy).

¹⁹ Louvre II A 880, 885, 886, 889.

²⁰ Corpus I CXXX - CXXXIV.

Hematitten yapılmış olan mühür Çay kazasının Geneli köyündeki höyükte bulunmuştur. Eski Suriye üslûbunun geç safhasına ait müstesna örneklerden biri olan silindir mühür, üç telli bir saç örgüsü ile iki alana ayrılmıştır. Mührün üst alanında tanrılar ve kahramanlar, altındakinde sfenksler ve hayvanlar mevcuttur. Üst bölüm iki sahneye ayrılmıştır :

- a) Kanatlı tanrıça ve bir tanrı'ya tapma sahnesi.
- b) Stilize edilmiş bir ağacın iki yanında birer figür.

a) Bu sahnedeki figürlerin birincisi, yani kanatlı tanrıça, oıtası hafifçe çukur, iki boynuzlu yüksek bir taç giymiştir. Saçları ensesinde küçük bir topuz halindedir. Belden yukarısı çıplak olup, yalnız sol bacağına aşık kemiğine kadar örten kuyruklu kısa bir eteklik giymiştir. Etekliği yatay, kuyruğu üç adet paralel kabartma bandla bezelidir. Kanatları omuz başlarından çıkmakta olup hafif kavisle içeriye doğru dönmektedir. İç tarafta paralel iki kavis, dışta yarım daireye göre tanzim edilmiş tüyler vardır. Sol elinde, üst tarafları kanadı az miktarda aşan ve uçları yere değen çift mızrak tutmaktadır. Belinde kabzası iyi belirtilmiş küçük bir hançer mevcuttur.

İkinci figür, yukarı kaldırdığı, sağ elinde bir güzr, sol elinde eğri bir silâh tutan tanrıdır. Başında, tepesi çivi gibi incelen, ön ve arkasında birer boynuzu bulunan miğfer vardır. Ensesinden inen bir band omuzunda, sonra beli hizasında bir kavis yapmaktadır. Belinde küçük bir hançer mevcuttur. Belden yukarısı çıplaktır; üstünde üç paralel yatay kabartma şerit bulunan bir eteklik giymiştir.

İki tanrının huzurundaki üçüncü tanrı, iki boynuzlu silindir şeklinde bir taç giymiştir. Saçları, topuz halinde, ensesinde toplanmıştır. Sağ elini tanrıya doğru kaldırmıştır. Elbisesinin kenarları iki sıra, eteğine ve kalçasına raslıyan kısım da bir sıra halinde fitilli veya kürklüdür.

Savaş İştar'ının Suriye üslûbundaki tipi olan tanrıça²¹, güzrlü tanrı ve uzun elbiseli tanrıdan ibaret grup, Eski Suriye üslûbunun geç safhasında rağbattedir. Mührümüzü tarihlemeye birinci derecede önemli olan Açıana'da, VII. kat sarayının 10. odasında bulunmuş olan ve üslûbu bakımından II. Yarimlim'in oğlu Niqmeepuh'un mührünün en yakın benzeri bulunan mühürde, bu üç tanrıdan ibaret

²¹ M. Therèse Barrelet, *Les Déeses Armées et Ailées* (Syria 32, 1955) s. 240. v.d. fig. 10.

grup, değişik bir şemada tasvir edilmiştir²². İki figürün kıyafetleri, Geneli köyü mühründeki gibidir. Üçüncü figür, daha kalın fitilli bir manto giymekle, Alalah tanrısından ayrılır.

Tanrıça ile tanrının, karşılıklı olarak, tasvir edildikleri Eski Suriye mühürlerinde, tanrı aynı alâmetleri taşımakta, bazan da yanın-da duran boğasının yularını tutmaktadır²³. Kanatlı tanrıça Suriye üslûbunun daha eski misallerinde Harp İhtar'ının alâmetlerini, hâlâ, muhafaza etmektedir²⁴. Bize göre, daha geç örneklerde, Geneli misalinde olduğu gibi, yere degen uzun bir mızrak tutmakta ve belinde bir hançer taşımaktadır²⁵. Çift mızrağından birini sağ, diğerini sol elinde tuttuğu görülen misaller de vardır²⁶.

b) İkinci sahnenin merkezî motifi, stilize edilmiş, bir hurma ağacıdır. Ağacın eşit olmıyan aralıklarla çizilmiş üç boğumu ve dip-teki boğumdan dışarı doğru bir kavisle yükselen, çiçeğe benzeyen iki bandı vardır. Solundaki ağacı sağ eliyle tutan şahıs küçük kenarlı bir başlık giymiş olup, saçları ensesinde toplanmıştır. Ağacı sol eliyle tutan karşısındaki figürde olduğu gibi, vücudunun belden yukarı-sı çıplaktır. İkisi de güzrlü tanrının etekliğinden giymişlerdir.

Ağacın tam paralelini bulmak mümkün değilse de, Eski Suriye üslûbunda daha sık boğumlu, üst kısmındaki hurma yapraklarının misalimizde olduğu şekilde tanzim edildiği görülen mühürler mevcuttur²⁷. Dibinden çıkan iki küçük çiçekli dal, aynı çağa ait mühürlerde görüldüğü gibi²⁸, ağacın daha fazla stilize edildiği örneklere, daha geç mühürlerde raslanmaktadır²⁹.

²² L. Woolley, Alalakh-Tell Atchana. London 1955 Lev. LX, 14; s. 262 Lev. LX. 12 A.

²³ Brett Lev. IX, 94; Moore Lev. XIV, 147.

²⁴ Moore Lev. XIV, 145; Corpus I Lev. CXLV, 960; 964.

²⁵ Corpus I Lev. CXLV, 959. Mızrağın daha Hammurabi devrinde tanrı-çanın alâmeti olduğunu, olgun Suriye üslûbuna ait bir baskıdan öğreniyoruz. JNES 1957 s. 193 fig. 1 ve Lev. XXX, 1. 2. 3.

²⁶ H. H. von der Osten, Altorientalische Siegelsteine der Sammlung Hans Silvius von Aulock. Upsala, 1957 Res. 289.

²⁷ Corpus I Res. 955, 1000; L. Delaporte, Calalogue des cylindres orientaux des cachets assyro - babyloniens, perses et syro - cappadociens de la Bibliotheque Nationale, Paris, 1910 Lev. XXIV, 435; Frankfort CS Lev. XLII, i; Ward SC Res. 834.

²⁸ Brett Lev. IX, 94.

²⁹ Brett Lev. IX, 98; Corpus I Res. 1030.

Ağacın iki tarafında aynı kıyafette, fakat biri açık başlı diğeri başlıklı olarak gösterilen bir mühür, mührümüzün üslûbundadır³⁰.

Saç örgüsü şeridinin altındaki sahada, aralarında köpeğe benzeyen, bir hayvan bulunan iki sfenks, karşılıklı olarak, tasvir edilmiştir. Sağdaki sfenks sakalsızdır; alınının ortasında küçük bir boynuz vardır. Muntazam bir şekilde yapılmış olan kanadı, boynunun gövdesine birleştiği yerden çıkmıştır. Kuyruğu kanadına doğru düzenli bir helezon meydana getirmiştir. Ortadaki köpek, başını sağa doğru çevirmiş, arka ayakları üstüne oturmuştur. Soldaki sfenks sakallıdır; sol ayağını köpeğe doğru kaldırmıştır. Kuyruğu yay şeklindedir. Sağdaki sfenksin arkasında hızlı yürüyen antilop, ön ayaklarının gösterilişi bakımından ilgi çekicidir.

Sfenkslerin başları, yüzleri, üçüncü ayakları ve kuyrukları farklı biçimdedir. Buna karşılık, antilopla köpeğin başları bir birinin hemen hemen aynıdır.

Yukarıda, motiflerin paralellerinin tespiti sırasında, mührümüzün Eski Suriye üslûbunda olduğu, kâfi miktarda, açıklanmıştır. Eski Suriye üslûbu içinde ayrı bir grubu temsil eden bu mühürlere, Kaniş Karumu'nun Ib katında raslanmamaktadır. Buna karşılık, tabakası iyi bilinen misaller, Açıana'da VII. katta bulunmuştur; ve en önemlisi, bu üslûbtaki bir mühür bir kiral adını taşımaktadır. II. Yarimlim'im oğlu olan bu kiral, yani, Niqmeepuh, Babilli Hamurabi'den iki veya üç nesil sonra hüküm sürmüştür³¹. Buna göre, Genelî mührü, Kaniş Karumu'nun Ib katından, yani, Babilli Şamsuiluna'dan sonra yapılmış ve Anadolu'ya Eski Hitit Devleti zamanında ithal edilmiştir.

III

5 — Hitit damga mührü.

Afyonkarahisar Müzesinde korunmakta olan çekiç mührün (Lev. XLVIII, 1 a - b; En. No. 3507) hiyeroglifli yüzü, Franz Steinherr tarafından yayınlanmıştır³². Müzelerimizde Hitit İmparatorluk devrinin ender misallerinden biri olması sebebiyle, biz de burada mührün

³⁰ Corpus I Lev. CXLV, 955.

³¹ Journal of Cuneiform Studies VIII 1954 s. 31 - 73, 106 - 133, B. Landsberger, Assyrische Königsliste und dunkles Zeitalter; H. Kantor, Syro-Palestinian Ivories JNES 1956 s. 158 v.d.; JNES 1957 s. 192 not 7 (E. Porada).

³² İstanbuler Mitteilungen 15, 1965 s. 22 lev. 1, 3

şeklini gösteren iki fotoğrafı yayınlıyoruz. Hematitten yapılmış olan mühür, Hogarth'ın kulplu damga mühürlerde altıncı tip olarak tespit ettiği (Hammer³³) çekiç mühür tipindedir. Kulbun çekiç kısmında iki paralel kabartma hat mevcuttur. Silindir şeklindeki kaideyi çekice bağlayan kısım altı satır halinde tıraş edilmiştir. Bu mühürler Alişar'da, Assur Ticaret Kolonileri Çağının geç safhasında görülmeğe başlayan silindir-damga mühürlerin, tip olarak, bir devamıdır³⁴. Çekiç şekli de, ilk defa, aynı yerde bulunmuş olan diorit bir mühürle³⁵ başlamıştır. Müze kayıtlarına göre çekiç mühür Afyonkarahisar'a sekiz klm. mesafede Süğlün köyündeki Hisar-höyük'ten getirilmiştir. Yüksekliği 3.9 cm., çapı 2.2 cm. dir.

IV

6 — Orta Assur silindir mührü.

Ankara Arkeoloji Müzesi En. No. 17-1-67 y. 3.8 çapı 1.5 cm. dir. (Lev. XLVIII, 2).

Taştan yapılmış olan silindir mühür, Ankara Arkeoloji Müzesine 1966 yılında hediye edilmiştir. Orta Assur gliptiğinin sanatkârane yapılmış örneklerinden biridir. Malatya civarında bulunduğu bildirilmişse de, hakikî yerini öğrenmek mümkün olamamıştır.

Mühür deseni, canlı bir şekilde, zıplıyan bir boğa, bir ağaç ve ağacın üst tarafındaki bir hilâlle, yıldızdan ibarettir. Boğanın tek boynuzu gösterilmiş, hafif beyzî gözü bir çukurla ifade edilmiş, burun delikleri ve ağızı canlı hareketine uygun olarak resmedilmiştir. Boyun tüyleri ufkî taramalarla belirtilmiş, ön bacağı ile boynunun birleştiği yerdeki adale, iri bir yaprak şeklinde, gösterilmiştir. Karnı boyunca paralel bir kavis çekilmiş, karın altı tüyleri kısa paralel çizgilerle ifade edilmiştir. Yukarı kaldırdığı kuyruğu da, hareketine uygun olarak, kıvrılmıştır. Bütün hareket sol ön bacağına göre ayarlanmış, diğer bacaklar öne ve arkaya serbestçe atılmıştır.

Ağaç, kalın bir gövde ve üç iri daldan ibarettir. Yukarı doğru incelenen gövde tabiata uydurulmaya çalışılarak, düzensiz bir şekilde gösterilmiştir. İnce dallar üç top içinde, düzensiz, ince kabartma

³³ Hogarth, Hittite Seals, Oxford 1920 s. 21-22

³⁴ OIP XXIX fig. 248 d 1822.

³⁵ OIP XXIX fig. 251 d 975.

hatlarla ifade edilmiştir. Yapraklar da, bir birinden ayrı olarak, dalların uçlarına yerleştirilmek suretiyle, üç geniş kavis meydana getirilmiştir.

Malatya mührü 13. yüzyıla ait Orta Assur Devri mühürlerinin karakteristik vasıflarına sahiptir. Bu vasıfları hem boğa, hem de ağaç tasvirinde tespit edebiliyoruz. Assurda bulunmuş olan ve I. Tukulti-ninurta, I. Salmanaser ve Adad-nirari zamanlarına ait mühürler bu grubun tarihini tayine yarıyan en önemli vesikalardır³⁶. Assur'da bulunmuş olan bir tablet üzerindeki silindir mühür baskısında, bir kahramanın boynuzundan yakaladığı kanatlı boğanın, yalnız, ön sol ayağına dayanarak, canlı bir şekilde sıçrayışı³⁷, boğamızda hemen hemen aynen tekrar edilmiştir. Kar-tukulti-ninurta'da bulunmuş olan bir çanak parçasında, vücudunun yalnız ön kısmı ve kuyruğu korunmuş olan boğa tasviri³⁸ de boğamızın çok yakın bir paralelidir. Benzer misalleri çoğaltmak mümkündür³⁹.

Ağacın mührü tarihlemeye yarıyacak en önemli paralelleri Assur'da ve Tell-Feheriye'de bulunmuştur⁴⁰. Müzelerde de çok yakın benzerleri mevcuttur⁴¹.

Tespitine çalıştığımız paralellere göre, Malatya civarında bulunmuş olan silindir mührün 13. yüzyıla, Orta Assur devleti zamanı sanatına ait olduğunda şüphe yoktur.

³⁶ A. Moortgat ZA 47 (NF 13) 1942 s. 50 - 58 (Assyrische Glyptik des 13. Jahrhundert).
³⁷ Ursula Moortgat Correns, Vor. Arch., s. 171 Res. 5 (Beitrage zur mittelas-syrischen Glyptik).
³⁸ W, Andrae, Farbige Keramik aus Assur 1923 Lev. 5 üst sırada solda.
³⁹ Corpus I Res. 604; Wiseman, Götter und Menschen in Rollsiegel West-asiens 1958, Res. 61; H. Kantor OIP 79 da The Glyptic bahsinde s. 75. Lev. 72 XXVI.
⁴⁰ Moortgat, ZA 47 Res. 49, 50, 53; OIP 79 Lev. 78 XXII, 63, 49.
⁴¹ Helena Carnegie, Catalogue of the Collection of Antique Gems formed by James, ninth Earl of Southesk, K.T. London 1908 Res. 10; H. Frankfort, CS Pl. XXX, 1; Art and Architecture Lev. 76, B. Bu Mühür, ağacının şekli ve boğa ile tasvir edilmiş olması bakımından, mührümüzün en yakın paralelidir. Frankfort, Orta Assur devrine ait ağaç tasvirli bazı mühürleri CS de Lev. XXXI h-k da incelemiştir. Moortgat VR Lev. 70, 586; Corpus I, No. 600, 601, 603; E. Porada, Mesopotamian Art in cylinder seals of the Pierpont Morgan Library. New York 1947, Res 67, 70; Louvre II, A 712.

SEALS ALLEGEDLY FROM THE REGIONS OF KAYSERİ, AFYONKARAHISAR AND MALATYA

NIMET ÖZGÜÇ

In this article we publish a number of cylinder and stamp seals which recently have entered the museums of Ankara and Afyonkarahisar, as well as a cylinder seal impression which has been in the University Museum in Philadelphia since 1929¹. These seals all belong to the second millennium B. C. and will be discussed here in chronological order.

I.

Seals belonging to the Assyrian Colony Period.

The seals in this group consist of two cylinders and one cylinder seal impression. Their classification is aided by the fact that all three of them have parallels either in Kanish Karum level II or in level Ib.

1 — Impression of a cylinder seal of the native style.

This occurs on a baked clay label, inv. No. L. 29-318; 29. 6. 263, University Museum, Philadelphia (Pl. XLV, 1). The label measures 5.5 × 2.6 cm. The cylinder seal is 1.6 cm. high. The label is dark grey with black mottling, slightly convex in shape. The cylinder seal was impressed on the convex side. The subject matter and style of this seal prove beyond doubt that its provenance was one of the cities of the Assyrian Colony period in Anatolia. The strongest candidate in this context is Kültepe - Kanish.

The seal impression is crowded with figures and represents a variety of scenes, a type of decoration common in the Anatolian group

¹ I want to express my sincere thanks to professor Edith Porada (Columbia University), Professor S. N. Kramer and Professor R. H. Dyson, Jr. (University Museum, Philadelphia), Director Raci Temizer (Ankara Archaeological Museum), Mr. Galip (Assistant Director of the Museum at Afyonkarahisar) for permission to publish the seals discussed in this article, for their kindness in facilitating my work in their museums and in providing me with photographs.

of seals of the early phase of the Colony period. The figures are lined up facing to the left in the manner of a divine procession, but in reality form three separate adoration scenes. If we put the goddess at the head of these scenes, we have the following order :

a) Worship of the goddess seated on a mountain sheep.

The goddess wears a dress with a round collar and short sleeves, cut like a robe with a long skirt. She wears a flat hat which leaves her ears free. In her right hand she holds a cup. In front of her stands a vase with reeds; opposite her face appear a seated monkey and a bird; behind her, two animal heads and one monkey. Under her feet and under the mountain sheep appear two bearded sphinxes set back to back, with tails curved up. Each sphinx has a curl from the nape of the neck to the shoulder.

The goddess with birds and mountain sheep is an important category among the native cylinder and stamp seals from levels II and Ib of the Karum at Kanish. The most prominent additional attributes here are the sphinxes. On the native seals of Kültepe, the place of these attributive creatures is taken by lions or bison-men. Although in one instance a sphinx appears with the goddess², a direct connection with sphinxes is first demonstrated by this seal. The main attributes of the goddess, viz. the mountain sheep, the bird, the cup and the large jar³ are also represented on our seal, but it differs from the others in secondary attributes. These differences in detail must have served to express differences in the type of the goddess. Perhaps these variants correspond to the local variants of the same type of goddess in different cities.

b) Worship of a god on a bull.

A man lies on his back on the ground. Above him, a bull stands facing to the left. A god wearing a skull-cap stands on the bull; in his left hand he holds the reins of the bull. A small man faces this god as a worshipper. The hair of the god descends to the nape of the neck and curls up slightly. He wears a long robe with a train, which leaves his right leg bare. A large star appears between the reins and his right leg.

² Anatolian Group, fig. 70.

³ Anatolian Group, figs. 70 - 74, p. 27, text-fig. 6.

The worshipper wears a long gown. His hands are raised but it is hard to tell whether he holds an object or not.

c) Worship of a god on a bull.

Below, an antelope is being attacked by a lion. Above this group, and on a larger scale, a bull. On the bull stands the god, who in his right hand holds twin reins which descend in a large curve to the bull's muzzle. In hair and costume he resembles the first god. A small worshipper is set above the reins. Between his head and that of the god, a number of parallel lines appear with their ends touching the edge of the seal (drops of rain). In the space between the leg of the god and the reins there is an unidentifiable form; below the neck of the bull, a seated monkey. Behind the back of the god is rectangular tower-shaped object with three projections at the top. This would be hard to explain were it not for its similarity to a rectangular object on a seal impression from the Karum at Kanish⁴. It appears that the weather god with his rain and his tower on the Philadelphia seal represents the same type as the Kültepe seal, except that on the latter the god is armed and the tower is taller.

Most important, the procession formed by the goddess with animals and sphinxes, the two weather gods following her, and the small worshippers has a close parallel in a seal impression from the archive of Adadzululi in the Karum at Kanish. This seal belongs to a person by the name of Galu-x⁵. The seal of Galu-x displays a better craftsmanship; it is also richer in motifs. Also the types of the weather gods are different, although they, like the gods on the Philadelphia seal, stand on bull. Two weather gods who appear one behind the other in a scene with a lion hunt⁶ are closer in type to the Philadelphia group.

Behind the gods of the procession on the Philadelphia seal appears a small figure holding what looks like a hare, behind him are other figures; their functions are not clear.

Since the impression is somewhat worn, its stylistic characteristics cannot easily be discerned. But in general the costumes of the gods, the arrangement of the scenes, the horror vacui, and especially the

⁴ Anatolian Group, fig. 39.

⁵ Anatolian Group, fig. 70

⁶ Anadolian Group, fig. 28.

types of the deities leave no doubt that this seal belongs to the richly ornamented group of seals found in the second level of the Karum at Kanish.

2 — Cylinder seal of the Old Syrian style.

Afyonkarahisar Museum Inv. No. 301; Hematite, H. 2.1 cm., W. 1.2 cm. (Pl. XLV, 2).

This seal was bought at the district of Şuhut in the region of Afyonkarahisar.

The subject of this seal is well preserved: the worship of a half-nude goddess and a god with a spear.

The goddess stands in a tall arch. She wears a very short costume. Her head is turned to the right. Her right hand is raised, the left hand rests on her hip. Her rather thick hair descends to the ears. On her tall neck she wears two necklaces of which no further details can be made out. The second figure to be worshipped stands to the left of the goddess, outside of the arch. He is dressed in a long robe and wears a cap of medium height. In his right hand he holds a long spear, point down. On either side of the upper end of the spear is a large human hand. Although the figure faces to the right, his feet are turned the left.

In front of the arch stands a worshipper who escorts a Syrian woman. He wears a long robe and a cap. His right hand is raised, his left is stretched downward at an angle. An animal head appears between the arch and his knees.

The Syrian woman is in the worshipping pose. Her hair falls to her shoulders. She wears a pleated skirt. Several motifs appear near her. In front of her forehead, a horizontal lotus flower; behind her head, a vase; behind her skirt, an elixir vase.

A clothed or nude goddess standing in an arch appears as a motif on seals of the Old Syrian style. Another cylinder also shows her in connection with an antelope head and a hand⁷, but puts these symbols inside of the arch to the left and right of the goddess. Although the goddess on this seal differs from her counterpart on the Şuhut seal in hairstyle, costume and stance, she is typologically the closest parallel. The goddess on another Old Syrian seal⁸ resembles the one

⁷ Moortgat, VR, fig. 537.

⁸ Corpus I, fig. 938.

on our seal closely in costume and type of rendering. Moreover, a lotus flower appearing in front of the face of the seated goddess on this seal is of the same shape as our example.

A peculiar trait in the renderings on the Şuhut seal is merely the large size of the hands of the Syrian woman. This feature, viz. that in one and the same scene one figure only is shown with such large hands, also occurs on an Old Syrian seal with Old Babylonian elements⁹. Here the Syrian woman, although of different costume, also has hands out of proportion to those of the other figures. On a cylinder seal impression found in level Ib of the Karum at Kanish (Pl. XLV, 3) again of the Old Syrian style, the hands of the worshipper show the same peculiarity; this is a useful parallel for the dating of our seal¹⁰.

The closest parallel for the vase appearing as a filling ornament is again a vase in the hands of a goddess of a seal of the Old Syrian style¹¹.

Although it is difficult to find exact parallels for the whole seal, especially for the figure with the spear, we see from the comparisons offered above that similarities to the individual figures are to be found only in the Old Syrian style. The seals from level Ib in the Old Syrian style help to establish the date of the cylinders here quoted as parallels for the Şuhut seal as belonging to the 18th century B. C. We therefore place this seal, too, in the group of Old Syrian seals contemporary with level Ib.

3 — Old Assyrian cylinder seal.

Archaeological Museum, Kayseri Inv. No. 5469. H. 2.5 cm., diam. 1.3 cm.

Serpentine (Pl. XLVI, 1). This seal was found at an undetermined site in the vicinity of Kayseri and came to the Archaeological Museum in Kayseri in 1966.

This well preserved seal is decorated in two registers.

The lower register has two lions reclining back to back, with a human head between them. An antelope with reversed head completes the frieze.

⁹ Moortgat, VR, fig. 521.

¹⁰ *Ib Seals*, pl. XIV. C.

¹¹ *Corpus I*, fig. 913.

The upper register has two scenes of worship.

a) Worship of an enthroned god.

On a throne outlined by two irregular rectangles, a bearded god or king. He wears a conical hat with a brim shown by short parallel strokes and a long robe. He holds a cup in his hand. In front of him are two filling motifs: a star opposite his face, and a fish parallel to his skirt from the knee down. The worshipper is escorted by Lama, in front of whom an elixir vase is shown. Lama wears a horned crown and a flounced pleated robe of Old Babylonian style. The cloak of the worshipper has a slightly curved border. The fringes bordering his cloak are rendered by short parallel strokes at right angles to the garment. The cloak itself is divided in two, vertically, with oblique strokes marking the two divisions. The cloak is fastened in front with the aid of two bands, one slanting down and one upwards. The worshipper wears a hat of conical, low type, with a hatched brim. Since the seated figure wears the same kind of hat and costume as the worshipper, we may possibly have to interpret him as a king rather than a god.

a) Worship of a standing god.

A god, wearing a horned crown and a long robe with vertical pleats leaving one leg bare, holds a scepter in his right hand and shoulders an axe with his left. The scepter has a tassel or is twisted at the lower end; it is crowned by a crescent. Behind him, between his head and that of Lama, a crescent appears in the field; a fish fills the space between their lower bodies. A god in the same costume and with the same attributes occurs on cylinder seals of a late phase of the Old Assyrian style¹². The person facing the god wears the same costume as the first worshipper. The beard of the god, shown in vertical parallel strokes, is longer than that of the seated figure. On the necks of the worshippers there are three vertical stripes which may also represent beards.

In the animal frieze, the bodies of the lions are rendered in slightly rounded form and hatched in a herringbone pattern. The antelope's body is rectangular in outline and hatched with parallel oblique lines. The fangs of the lions are prominent. The antelope has short projections for horns.

¹² Corpus I, figs. 876 - 877.

The closest parallels for our seal, in composition and especially in the rendering of the animals, can be seen in a cylinder seal impression¹³ (Pl. XLVI, 2) on an envelope from Kanish Karum level Ib and on a cylinder seal from the same level (Pl. XLVII, 1)¹⁴. The shapes of the headdresses of the worshippers and of the horned crowns of the gods are very similar. The seals also have in common the choice of Lama instead of a god as the interceding figure¹⁵. The subdivision of the lion and antelope bodies by geometric lines is characteristic of this style. We have grouped the seals of this series under the name of Old Assyrian style because they continue the characteristic of the Old Assyrian seals which we have come to know in abundance from level II of the Karum Kanish, viz. the angular hatching, and especially because seals of the same style are found in the city of Assur¹⁶. A seal bought in Baghdad is also a typical example of this style¹⁷. A hematite cylinder of the same style was found in level 4 of the lower city at Boğazköy¹⁸. There are also characteristic examples in the Louvre¹⁹ and in the Pierpont Morgan collection in the group called Provincial Babylonian by E. Porada²⁰. One could increase the list of examples from other collections.

II

4 — Cylinder seal belonging to a late phase of the Old Syrian Style.

Museum of Afyonkarahisar Inv. No. 6356. H. 3.2 cm., diam. 1.3 cm. (Pl. XLVII, 2).

This hematite seal was found in the mound near the village of Geneli in the district of Çay. This cylinder seal, a rare specimen of the

¹³ *Ib Seals*, pl. XXI, A, Inv. No. Kt. n/t 32.

¹⁴ *Ib Seals*, pl. XXXI, 1.

¹⁵ On Old Assyrian style seals of level II in the Karum the interceding figure is always a god.

¹⁶ Moortgat, VR, p. 130, fig. 505.

¹⁷ Moortgat, VR, p. 130, fig. 509.

¹⁸ Moortgat, Vor. Arch, p. 33, pl. 8, 3 (Thomas Beran, Fremde Rollsiegel in Boğazköy).

¹⁹ Louvre II, A 880, 885, 886, 889.

²⁰ Corpus I, pls. CXXX - CXXXIV.

late phase of the Old Syrian style, is divided in two registers by a triple-stranded guilloche. The upper frieze contains gods and heroes; the lower one, sphinxes and animals. The upper zone is divided in two scenes :

- a) Worship of the winged goddess and of a god;
- b) Two figures flanking a stylized tree.

a) The first figure, the winged goddess, wears a crown with two horns. The upper part of the crown has a vertical depression in the middle. Her hair is rolled up in a small bun at the back. Nude above the waist, the goddess wears a short skirt with one long panel which covers the left leg down to the ankle. The skirt has three horizontal stripes; the extension, three vertical ones in relief. The wings are attached to the tips of the shoulders and are curved slightly inward. Along the inside, they have two parallel curved lines; along the outside, radiating feathers. In her left hand, the goddess holds two spears, the tops of which slightly overlap the wing, while the points touch the earth. At her waist is a dagger with clearly rendered hilt.

The second figure holds a mace in his raised right hand, a scimitar in his left. He wears a helmet with a prong-shaped top and one horn in front and back. A band descends from the nape of his neck along the shoulders and curls up at the waist. A small dagger appears at the waist. The god is nude above the waist but wears a short skirt with three horizontal relief bands.

The third god faces the other two. He wears a cylindrical hat with two horns. His hair is gathered in a bun. His right hand is raised towards the armed god. He wears a long costume, doubled edged at the skirt, fur-trimmed or with piping at the hips.

The group consisting of a warlike Ishtar of Syrian type²¹, the god with a mace, and the long-robed god is popular in the late phase of the Old Syrian style. For the dating of our seal the most important parallel is a seal found in room 10 of the palace of level VII at Alalakh, on which the group of the same three deities is shown in a different arrangement. This seal, in turn, has its closest stylistic parallel in the seal of Niqme-epuh, the son Yarimlim II.²² Two of the figures

²¹ M. Thérèse Barrelet, *Les Déeses Armées et Ailées* (Syria 32, 1955), p. 240 f., fig. 10.

²² L. Woolley, *Alalakh - Tel Atchana* (London 1955), pl. LX, 14, p. 262; pl. XL, 12 A.

on the Alalakh seal from room 10 wear the same costumes as on the seal from Geneli. The third figure on the latter seal has a cloak with heavier borders than on the Alalakh seal.

On Old Syrian cylinder seals which show the goddess confronted with the god, the attributes of the god are the same, but sometimes he also grasps the reins of a bull shown with him²³. On older examples of the Syrian style the winged goddess still preserves the attributes of the warlike Ishtar²⁴, but on what we consider more recent seals, like the seal from Geneli, she holds a long spear which rests on the ground and she carries a dagger at her waist²⁵. There are also examples of her holding two spears, one in the right and one in the left hand²⁶.

b) The central motif of the second scene is a stylized date-palm. The tree has three nodes at uneven intervals; two flower-like ribbons issue from the lowest articulation, curving up gracefully. The person to the right grasps the tree with his right hand. He wears a hat with a small brim; his hair is gathered in the back. His torso is nude, as is that of the opposite figure who holds the tree with his left hand. Both of them wear the kind of short skirt also seen on the god with the mace.

Although the tree has no exact parallels, there are seals which have trees with more nodes, but with date fronds arranged as on our example²⁷. The two flower stems which issue from the base of the tree are paralleled on contemporary seals²⁸, whereas on later seals one finds more stylized trees²⁹.

²³ Brett, pl. IX, 94; Moore, pl. XIV, 147.

²⁴ Moore, pl. XIV, 145; Corpus I, pl. CXLV, 960, 964.

²⁵ Corpus I, pl. CXLV, 959. The spear was already in the time of Hamurabi an attribute of the goddess, as attested by an impression of the Syrian style, JNES 16, 1957, p. 193 fig. 1 and pl. XXX, 1, 2, 3.

²⁶ H. H. von der Osten, *Althorientalische Siegelsteine der Sammlung Hans Silvius von Aulock* (Uppsala 1957), fig. 289.

²⁷ Corpus I, fig. 955, 1000; L. Delaporte, *Catalogue des cylindres orientaux et des cachets assyro-babyloniens, perses et syro-cappadociens de la Bibliothèque Nationale* (Paris 1910), pl. XXIX, 435. Frankfort, CS, pl. XLII, i. Ward, SC, fig. 834.

²⁸ Brett, pl. IX, 94.

²⁹ Brett, pl. IX, 98; Corpus I, fig. 1030.

A seal with a pair of figures flanking a tree is in the same style as ours³⁰. These figures wear the same dress except for the headgear, one being bareheaded while the other wears a hat.

Below the guilloche we see, on either side of a dog-like animal, a sphinx facing center. The sphinx to the right is beardless and has a short horn on its forehead. A graceful wing is attached at the point between neck and body. The tail curls up in a spiral towards the wing. The dog is seated to the left with its head turned to the right. The left hand sphinx is bearded and raises its left paw towards the dog. Its tail forms a simple curve. Behind the right hand sphinx appears an antelope in rapid stride, with an interesting rendering of the forelegs.

The sphinxes differ in the renderings of their faces, heads, legs and tails. On the other hand, the heads of the dog and the antelope are almost identical.

From the parallels quoted above for various motifs, it has become sufficiently clear that our seal belongs to the Old Syrian style. The seals which have been quoted form a separate group within the Old Syrian style, and do not occur in level Ib of the Karum at Kanish. On the other hand, well stratified examples come from level VII at Alalakh; and most important, one seal of this style has a royal name on it. This king, Niqme-epuh the son of Yarimlim II, ruled two or three generations after Hammurabi³¹. Accordingly, the seal from Geneli must have been made later than level Ib of the Karum at Kanish, that is after the Old Babylonian king Samsuiluna, and imported into Anatolia at the time of the Old Hittite Kingdom.

III.

5 — Hittite stamp seal

Afyonkarahisar Museum Inv. No. 3507 H. 3.9 cm, diam. 1.5 cm. (Pl. XLVIII, 1 - a, b).

³⁰ Corpus I, pl. CXLV, 955.

³¹ Journal of Cuneiform Studies 8, 1954, pp. 31 - 73, 106 - 133, B. Landsberger, Assyrische Königsliste und "Dunkles Zeitalter"; H. J. Kantor, Syro - Palestinian Ivories, JNES 15, 1956, pp. 158 ff; E. Porada, JNES 16, 1957, p. 192, note 7.

The form of this stamp seal, dating to the Hittite Empire period, is unusual in our museum collections. According to the museum records the seal was found at Hisar-Höyük near the village of Süğlün, eight km. on the road to Afyonkarahisar. Franz Steinherr has published only the hieroglyphic inscription on the seal face³². Included, now, are two photographs showing the shape of the seal itself. The seal has a "hammer handle", as Hogarth³³ has referred to the shape, across the top of which are two parallel relief lines. The stem of the handle is carved in the form of a six-faceted column and attaches to a concave cylindrical base.

These seals continue a tradition of cylindrical stamp seals which first appeared in the late phase of the Assyrian Merchant Colonies at Alishar³⁴. The earliest example of a hammer-handled stamp seal, made of diorite, was also found at Alishar³⁵.

6 — Middle Assyrian Cylinder Seal

Ankara Archaeological Museum Inv. No. 17-1-67 H. 3.8 cm., diam. 1.5 cm. (Pl. XLVIII, 2).

This cylinder seal, made of stone, came to the Archaeological Museum in Ankara as a gift in 1966. It is a product of a glyptic workshop of the Middle Assyrian period. Although it was said to have been found in the vicinity of Malatya, the true provenance could not be established.

The design consists of a bull in a lively jumping pose, a tree, and above the tree, a crescent. Only one horn is shown on the bull. The eye is shown as a near oval depression, nostrils and muzzle are rendered in a way appropriate to the lively action. The tufts of hair on the neck are shown in horizontal striations, the shoulder muscle is stylized in leaf shape. A curved relief line follows the contour of the lower body; the hair on the belly is rendered in short parallel strokes. The tail is raised and curved in keeping with the lively movement. All the weight bears down on the left foreleg; the other legs are freely swung out in front and back.

³² *Istanbul Mitteilungen* 15, 1965, p. 22, pl. I, 3.

³³ D. G. Hogarth, *Hittite Seals* (Oxford 1920), pp. 21 - 22.

³⁴ OIP XXIX, fig. 248, d 1822.

³⁵ OIP XXIX, fig. 251, d 975.

The tree has a thick trunk with three main branches. The trunk tapers upward, and, in an irregular manner which is meant to render the nature of the tree, three tufts are formed on thin branches shown in thin relief lines. The leaves are also shown separately at the end of the branches where they form a rounded contour.

Our seal has the features characteristic of Middle Assyrian seals of the thirteenth century B. C. We find these traits both in the bull and in the tree. Seals of the time of Tukuti-Ninnurta I, Salmanasar I and Adadnirari, found in Assur itself, are the most important evidence for the chronological determination of this group³⁶. An impression of a seal on a tablet found in Assur shows a hero grasping a winged bull by the horn; the lively jumping pose of the bull with just one foreleg touching the ground is almost a duplicate of the rendering of our bull³⁷. A fragment of a vase from Kar-Tukulti-Ninurta preserves only the forepart and the tail of the design of a bull which also parallels our rendering very closely³⁸. One could adduce more parallels³⁹.

Chronologically the most useful parallels for the tree come from Assur and Tell Feheriye⁴⁰. There are also close resemblances among museum pieces⁴¹.

On the basis of the proposed parallels, the seal from the vicinity of Malatya undoubtedly belongs to the thirteenth century in the time of the Middle Assyrian Kingdom.

³⁶ A. Moortgat, ZA 47 (NF 13) 1942, pp. 50-88 (Assyrische Glyptik des 13. Jahrhunderts).

³⁷ Ursula Moortgat - Correns, Vor. Arch. p. 171, fig. 5 (Beiträge zur mittelassyrischen Glyptik).

³⁸ W. Andrae, Fabrice Keramik aus Assur (1923), pl. 3 upper row, left.

³⁹ Corpus I, fig. 604; D. J. Wiseman, Cylinder Seals of Western Asia (London 1959), fig. 61; H. J. Kantor OIP 79 (Soundings at Tell Fakhariyah, Chicago 1958), p. 75 (The Glyptic), pl. 72, XXVI.

⁴⁰ Moortgat, ZA 47 (NF 13), 1942, figs. 49, 50, 53; OIP 79, pl. 78, XXII, 63 49.

⁴¹ Helena Carnegie, Catalogue of the Collection of Antique Art formed by James, Ninth Earl of Southesk (London 1908), fig. 10. H. Frankfort, CS, pl. XXX, 1. Frankfort, The Art and Architecture of the Ancient Orient (1964), pl. 76, B; this seal is the closest parallel to ours in the shape of the tree and the combination of tree and bull. Frankfort studied a number of examples of Middle Assyrian seals with representations of trees on CS, pl. XXXI, h-k; cf. Moortgat, VR, pl. 70, 586; Corpus I, figs. 600, 601, 603; E. Porada, Mesopotamian Art in Cylinder Seals of the Pierpont Morgan Library (New York 1947), figs. 67, 70; Louvre II, A 712.

ÇANDARLI (PİTANE) DA BULUNAN BOYALI LAHİTLER

R. M. COOK

Çeviren : Doç. Dr. CEVDET BAYBURTLUOĞLU

Profesör Ekrem Akurgal 1960 yılında Çandarlı, eski Pitane'de yapmış olduğu kazıda çıkan ve halen mahallî okulda saklanan pişmiş toprak boyalı lâhitleri neşretmem için nâzikâne çağrıda bulundu. Bu lâhitleri inceleme fırsatı verdiği için ve fotoğraflarını, çizimlerini ve notlarını gönderdiği için ötürü kendilerine çok müteşekkirim. Dr. J. W. Hayes listemdeki 5,8 ve 9 numaralı olanları kontrol ve tashih etmek lütfunda bulundu.

Bu dört lâhit kırmızımsı kahverengi hamurlu olup süslü yüzlerde kalın sarımsı astarla kaplıdır. Kenarlar süslenmemiştir.

1. Çandarlı E. III - C. 1. 195 × 62 × 31 cm.¹ Fig. 1.

2. Çandarlı E. III - D. 1. 189 × 54 × 32 cm. Fig. 2 İçinde Geç Korint II devrine ait bir pyksis, Fikellura tarzında bandlı bir amprhoriskos, bir Doğu - Yunan düz lekythos'u ve bir fayans arybalos çıkmıştır (hepsi İstanbul müzesindedir) Lev. IXL.

3. Çandarlı E. III - E. 4. 193 × 58 × 44 cm. Fig. 3

4. Çandarlı E. IV - F. 1. 195 × 56 / 54 × 44 cm. Fig. 4

Bu guruba çok önceleri Pitane'de bulunmuş olan diğer lâhit'te eklenebilir.

5. İstanbul 1492. 112 × 35.5 / 35 × 26.5 / 29. *HP, SP, FP*, dalgalı; köşeler ikiye dört dikey hatlarla süslenmiştir.

Çandarlı'dan gelen bu lâhitler şekil ve süsleme bakımından birlik gösterirler. Hepsi aşağı yukarı dikdörtgendir ve iç köşelerde çıkıntıları olmayan dar süslü yüze sahiptirler. Yan parçalarında dalgalı hat mevcuttur, diğer süsler şekil ve yerleştirilme bakımından basittir. 2 No. lu tarihlendirme imkânı veren malzeme ihtiva etmektedir :

¹ Ölçüler yüzün uzunluğu, genişliği (eğer değişikse baş ve ayak ucu ayrı ayrı) ve sandukanın derinliğine göre tanzim edilmiştir. *HP*, baş ucu, *UC* üst köşe hattı, *UP* üst panel, *SP* kenar parçası, *LP* alt panel, *LC* alt köşe hattı, *FP* ayak ucu, *I* iç kenar, *O* dış kenar demektir. Eğer bu işaretlerden birisi eksikse ya mevcut değildir veya dekorasyon yoktur.